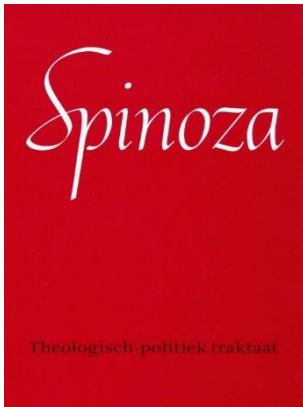

Verslag 25 mei 2018, Salon der Verdieping: Spinoza's politieke filosofie

De bespreking van de politieke filosofie doe ik aan de hand van zijn belangrijkste politieke werk, te weten het Theologisch-politiek traktaat (Tractatus Theologico-Politicus).

De context van dit werk is een zeer welvarende en machtige republiek der Nederlanden. De gouden eeuw. Ik noem de VOC (1602) en de WIC (1621) en de vestiging van de Koopmansbeurs (1611). Dit is tevens een periode van godsdienstoorlogen en moderne staatsvorming; de 80-jarige oorlog. In deze periode is er een interne politieke strijd in de republiek tussen orangisten (prinsgezinden) en staatsgezinden. Denk aan Maurits en van Oldebarnevelt en de dood van de gebroeders de Witt. Johan de Witt zou in contact hebben gestaan met Spinoza. Aan deze strijd lag ook een religieuze strijd ten grondslag tussen remonstranten en contraremonstranten.

Staatsvorming was een belangrijk onderwerp in deze periode van de geschiedenis in de filosofie. Op dit punt onderscheidden zich John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Hegel, Thomas Hobbes. Maar ook Spinoza staat met zijn traktaat in deze traditie. Het was gebruikelijk in de theorievorming om als uitgangspunt een fictieve natuurlijke toestand te beschrijven vanuit het perspectief van de enkeling. Vanuit dit natuurlijke gegeven werd de sprong gemaakt naar een staatsvorm die gebaseerd zou moeten zijn op een maatschappelijk verdrag of een sociaal contract. Voor Hobbes bijvoorbeeld gold de natuurtoestand als 'een oorlog van allen tegen allen'. In deze toestand is er geen ontwikkeling van economie noch van een maatschappelijk leven. Rousseau zag in de cultuur als opheffing van de natuurtoestand de oorsprong van de ongelijkheid. Hij wilde in zijn maatschappelijk verdrag deze gelijkheid herstellen en zijn denken was van grote invloed op de Franse revolutie. We zullen zien hoe Spinoza met dit thema omgaat. Verder nog:

Tolerantie

- In 1618 vond de synode van Dordrecht plaats. Na 1630 genoten remonstranten, lutheranen, katholieken en joden een zekere mate van vrijheid in de calvinistische 'orde van spreken' in de Republiek
- Descartes schreef dat er geen ander land was "*où l'on puisse jouir d'une liberté si entière*" (waar men een zo volledige vrijheid kan genieten)

Zoals ook aangegeven in de lezing van Tinneke Beekman is deze tolerantie betrekkelijk en staat deze ook voor een economisch belang.

Aan het eind van zijn leven schreef Spinoza ook het Politiek tractaat (Tractatus Politicus). Dat werk heeft hij niet kunnen afmaken. Ook in dit werk benadrukt Spinoza het belang van democratie.

Theologisch-politiek traktaat

1. een kritische analyse van de godsdienstige praktijk en de Schrift
2. een pleidooi voor de scheiding van theologie en filosofie
3. een beschrijving van de natuurtoestand / het natuurrecht en (de noodzaak van) een maatschappelijk verdrag
4. een pleidooi voor de scheiding van kerk en staat
5. een pleidooi voor vrijheid van denken en meningsuiting

Ad1: godsdienst

Spinoza's opvatting over de Bijbel

De Bijbel verklaart de gebeurtenissen niet uit hun onmiddellijke oorzaken, maar schildert ze af op een wijze, die er het meest toe geëigend is de mensen en vooral de onontwikkelden godvruchtig te maken. Hij is er niet op uit hen redelijk te overtuigen, maar richt zich slechts tot hun voorstellingsvermogen en gevoel.

bron: <https://spiritueleteksten.nl/filosofie/visie-van-baruch-spinoza-op-god-de-bijbel-en-religie/>

- de 'Pentateuch' – de eerste vijf boeken van de bijbel (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium) – zijn niet door Mozes geschreven maar door verschillende auteurs, o.m. Ezra
- het was uitsluitend de bedoeling van de Schrift gehoorzaamheid te leren

- de bijbel leert geen filosofische zaken maar alleen vroomheid, en alles wat hij bevat, is aangepast aan het begrip en de reeds gevestigde meningen van het volk
- onderscheid tussen geopenbaarde kennis en natuurlijke kennis
- profeten zijn met behulp van de verbeelding – (dus) niet van de rede – de openbaringen Gods gewaargeworden
- geloof in wonderen is een vorm van onwetendheid over de noodzakelijke causale werking in de natuur – ‘in de natuur geschiedt niets dat niet uit haar wetten volgt’
- dat de dienst en gehoorzaamheid aan God uitsluitend in gerechtigheid en liefde, de liefde jegens de naaste, bestaat. Dit is de ware godsdienst.

Ad2: scheiding tussen filosofie en theologie

- tussen geloof of theologie en wetenschap is geen relatie of verwantschap
- het doel van de filosofie is niets dan de waarheid, van het geloof echter niets anders dan gehoorzaamheid en vroomheid
- de theologie is niet dienstbaar aan de rede noch de rede aan de theologie
- de rede heerst op het gebied van waarheid en wijsheid, de theologie op dat van vroomheid en gehoorzaamheid
- de Schrift laat de rede absoluut vrij en heeft niets gemeen met de filosofie – beide, zowel de Schrift als de filosofie, staan op eigen benen

Ad 3: Maatschappelijk verdrag

- tussen geloof of theologie en wetenschap is geen relatie of verwantschap
- het doel van de filosofie is niets dan de waarheid, van het geloof echter niets anders dan gehoorzaamheid en vroomheid
- de theologie is niet dienstbaar aan de rede noch de rede aan de theologie
- de rede heerst op het gebied van waarheid en wijsheid, de theologie op dat van vroomheid en gehoorzaamheid
- de Schrift laat de rede absoluut vrij en heeft niets gemeen met de filosofie – beide, zowel de Schrift als de filosofie, staan op eigen benen.

Democratie

- in de democratie draagt niemand zijn natuurlijk recht zo op een ander over dat hij voortaan niet meer de gelegenheid heeft zich te beraden
- men draagt dit recht over op een meerderheid van de gehele gemeenschap waarvan men zelf deel uitmaakt
- zo blijven allen, evenals tevoren in de natuurlijke staat, gelijk.

Ad 4: Kerk en Staat

- religieuze eredienst en de uitoefening van vroomheid moeten zich voegen naar de vrede en het belang van het staatkundig leven.
- het recht betreffende godsdienstzaken berust geheel en al bij de hoogste overheden
- het heil van het volk is de hoogste wet, naar welke alle andere wetten, zowel menselijke als goddelijke, zich moeten voegen
- het is uitsluitend de taak van de hoogste overheid te bepalen wat voor het heil van het volk en voor de veiligheid van de staat noodzakelijk is, en op te leggen wat het als noodzakelijk heeft geoordeeld.

Ad 5: vrijheid van denken en meningsuiting

- het uiteindelijke doel van de politiek is te waarborgen dat de enkeling, voor zover dat mogelijk is, veilig leeft, dat wil zeggen, dat hij zijn natuurlijke recht om te bestaan en zich te doen gelden zonder schade voor zichzelf en voor een ander optimaal behoudt
- het doel van de politiek is dus in werkelijkheid de vrijheid
- in een vrij staatsbestel wordt het individu toegestaan te denken wat hij wil en te zeggen wat hij denkt
- deze vrijheid kán niet alleen met behoud van de vrede in de staat, de vroomheid en het recht van de hoogste overheden worden toegestaan, maar moet ook, juist om dit alles te behouden, worden toegestaan
- vrijheid van filosoferen kan (dus) worden toegestaan met behoud van de vroomheid en van de vrede in de staat.

Het hoogste goed

Het hoogste goed is de geestesgesteldheid die het gevolg is van het kennen van de eenheid, welke de ziel verbindt met de gehele natuur. Hoe meer het verstand kent, des te beter begrijpt het zijn eigen macht en de orde van de natuur. En hoe beter het zijn eigen macht begrijpt, des te beter zal het zichzelf kunnen leiden en regels voor zich kunnen opstellen. En hoe beter het de orde van de natuur begrijpt, des te gemakkelijker zal het zich kunnen bevrijden van waardeloze dingen.

Benedictus de Spinoza

bron: <https://spiritueleteksten.nl/filosofie/visie-van-baruch-spinoza-op-god-de-bijbel-en-religie/>